

Charles Kalkhoven:
Meer dan taal alleen
*Totaalleerplan neveninstromers
basisonderwijs*

Joss Broere, e.a., *Meer dan taal alleen. Totaalleerplan neveninstromers basisonderwijs*. 's Hertogenbosch, KPC, 1996. 126 blz. f25. Bestelnummer 1.811.55. KPC, afdeling verkoop, Postbus 482, 5201 AL 's Hertogenbosch. tel. 073: 624 72 47.

Totaalleerplan neveninstromers basisonderwijs, zo luidt de ondertitel van de bij het Katholiek Pedagogisch Centrum verschenen publicatie *Meer dan taal alleen*. De term totaalleerplan belooft wat en de auteurs, medewerkers van het Schooladviescentrum Utrecht (SAC) en Het Projectbureau te Rotterdam, slagen er heel wel in om te boeien met een gedegen opgezet, vernieuwend en inspirerend geschrift. Niet eerder is er een dergelijk uitvoerig leerplan voor neveninstromers verschenen.

De Projectgroep NT2 heeft het SAC en Het Projectbureau de opdracht gegeven om een totaalleerplan voor de opvang van neveninstromers in het basisonderwijs te schrijven. Het zou moeten gaan om een ideaalleerplan, een gewenste situatie voor de eerste opvang en de vervolg-opvang.

Qua organisatie-model wordt hierbij gedacht aan aparte opvanggroepen voor neveninstromende leerlingen, waarbinnen de kinderen hetzij de hele dag (centrale opvang) hetzij een deel van de dag (zogenaamde combi-opvang) participeren. Het *geïntegreerde opvangmodel*, waarbij de neveninstromers in beginsel de gehele schoolweek in reguliere groepen op basisscholen verblijven, valt buiten het bestek van de opdracht. Dat is jammer, omdat toch vele basisscholen in veel gemeenten deze

vorm van opvang zonder noemenswaardige extra menskracht en middelen moeten zien te realiseren.

Streven naar volledigheid

Meer dan taal alleen; de titel suggereert dat in de opvang van neveninstromers niet alleen de tweede-taalproblematiek dient te worden aangepakt. Het onderwijsaanbod betreft meer vak- en vormingsgebieden, waarin natuurlijk de beheersing van het Nederlands altijd een rol speelt, maar die in een opvangsituatie ook allemaal hun eigen didactische aanpak vragen. Naast Nederlands als tweede taal, beschrijft het totaalleerplan ook de sociaal-emotionele ontwikkeling, rekenen en wiskunde, wereldoriëntatie en de schrijfmotoriek. Deze invulling, deze brede beschrijving van het onderwijs aan neveninstromers is goed gekozen en vernieuwend in zijn compleetheid. Leerlingen inleiden in alle schoolvakken behoort ook tot de doelen van een eerste opvangperiode. Eén omissie hierbij: het vak Engels is zonder verdere toelichting niet in de beschrijving opgenomen, terwijl de keuze om Engels te geven aan allochtone neveninstromers toch heel plausibel is.

Vast stramien

Elk vak- en vormingsgebied wordt in een vast stramien onder de loep genomen, waardoor de overzichtelijkheid en de leesbaarheid vergroot wordt. In een paragraaf 'Probleemanalyse' geven de auteurs een omschrijving van het betreffende vakgebied en een beschrijving van de huidige situatie. Per onder-, midden- en bovenbouw staan er vervolgens (streef-)doelstellingen voor de vakken aangegeven; toetsmomenten sluiten hierbij aan, evenals maatregelen om om te gaan met verschillen tussen leerlingen. In de paragraaf 'Didactiek' wordt een koppeling gelegd tussen de vakdidactische principes en de algemeen didactische uitgangspunten die gehanteerd moeten worden bij het onderwijs aan neveninstromers.

In 'Organisatievormen' gaat het over groeperingswijzen van leerlingen en didactische werkvormen en het geheel wordt afgesloten met een lijst van 'Leer- en hulpmiddelen'.

Het belang van deze publicatie

Waar ligt het belang van deze publicatie? Is het een zoveelste studie die, weliswaar belangwekkend en interessant, kan worden bijgeplaatst op de boekenplank naast andere werkstukken over het onderwijs aan meertalige leerlingen en daar vervolgens zelden wordt aangeroerd? Of is het een uitgave die echt gebruikt gaat worden, omdat er veel handreikingen voor de onderwijspraktijk in staan? Ik meen dat dat laatste het geval is en dat *Meer dan taal alleen* het verdient om vaak opengeslagen en geraadpleegd te worden. Het is geen boek dat je één keer leest en dan niet meer.

De auteurs geven zelf bij het belang van deze publicatie drie zaken aan. Voor de opdrachtgever, de Projectgroep NT2, formuleren de auteurs beleidsaanbevelingen, bijvoorbeeld op het terrein van lacunes in de beschikbaarheid van leermiddelen of ten aanzien van de scholing van leraren. Op de tweede plaats kunnen schoolbegeleiders en lerarenopleiders ideeën vinden in het totaal-leerplan die zij in hun praktijk kunnen gebruiken. En tot slot kunnen scholen en leraren het totaalleerplan, juist omdat het een gewenste situatie beschrijft, gebruiken als ijkpunt voor hun eigen onderwijs.

We zullen bekijken of deze bruikbaarheid juist is ingeschat. Hierbij volgen we de hoofdstukindeling van het totaalleerplan.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Niet alleen de schoolvakken komen aan de orde in het totaalleerplan, ook de pedagogische taak van de school in de opvang van neveninstromers wordt beschreven. Een goede keus, zonder meer. Sterk in dit hoofdstuk is de manier waarop men helderheid en begripsverduidelijking aanbrengt in de terminologie: 'sociale redzaamheid', 'pedagogisch klimaat' en 'sociaal-emotionele ontwikkeling en -vorming' krijgen ieder een definitie. De auteurs gaan in op de hulpverlenende taak (en de grenzen daaraan) van de school. Maar uitvoeriger wordt aandacht besteed aan de preventieve taken, aan het pedagogisch handelen van de leerkracht en aan planmatige en systematische activiteiten die beogen de

sociaal-emotionele ontwikkeling te bevorderen. Het hoofdstuk krijgt hiermee het karakter van een overzichtartikel en is zodoende een bruikbaar middel in de handen van opleiders en schoolbegeleiders.

Het is de vraag of leraren van opvanggroepen hun eigen handelen kunnen spiegelen aan wat in dit hoofdstuk staat. Pedagogische suggesties die gegeven worden, zijn van de ene kant voor de hand liggend ('tijd vrij maken voor persoonlijk contact met de leerling', 'werken met plaatmateriaal'), en anderzijds oppervlakkig uitgewerkt. Dit laatste vraagt om een toelichting. De doelstellingen die bereikt zouden moeten worden bij het bevorderen van de sociaal-emotionele ontwikkeling zijn niet gering. Hoge verwachtingen hebben, hoog inzetten is natuurlijk prima, maar dan mag een concrete uitwerking van wat dit betekent voor het handelen van de leerkracht niet ontbreken. 'Leren kennen van de eigen mogelijkheden, kenmerken, wensen, gevoelens, beperkingen en voorkeuren'; 'inzien dat conflicten door tegenstellingen in belangen, opvattingen en gevoelens worden veroorzaakt' en 'ontdekken dat rolverwachtingspatronen tijd- en cultuurgebonden zijn': drie voorbeelden van doelstellingen. De subjectieve beleving van ervaringen op deze gebieden moet in onderwijsactiviteiten aan de orde komen, maar hoe doe je dat nu precies? Eigenlijk komt men niet verder dan een opsomming van vooral non-verbale werkvormen zoals tekenen, drama, spelvormen in de kring en muziek, zonder dat duidelijk wordt hoe sociaal-emotionele *vorming* hiermee bereikt wordt. Sociaal-emotionele ontwikkeling is een thema dat duidelijk leeft onder leraren in opvanggroepen; het is bijvoorbeeld een telkens terugkerend onderwerp op landelijke studiedagen voor leraren van scholen van asielzoekerscentra. Wanneer leraren dit hoofdstuk gebruiken als ijkpunt voor hun eigen onderwijspraktijk, vermoed ik dat dit weinig nieuwe ontwikkelingen teweeg zal brengen: 'dat doe ik al' en 'te vaag' zijn voorspelbare reacties.

De Projectgroep NT2 kan aanbevelingen lezen in dit hoofdstuk op het gebied van scholing en lesmateriaalverbetering en -ontwikkeling, variërend van verdere professiona-

lisering in de expressievakken tot het ontwikkelen van een nieuw programma op het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Wellicht wat voor de hand liggend, maar zeker zinnig.

Nederlands als tweede taal

Het is begrijpelijk dat dit hoofdstuk het omvangrijkst geworden is. Het totaalleerplan geeft lange lijsten van doelstellingen voor Nederlands als tweede taal, gerangschikt naar deelvaardigheid, naar fasering in de opvangperiode en naar leeftijd. Er wordt geconstateerd dat in de meeste opvangsituaties relatief weinig aandacht besteed wordt aan schriftelijke vaardigheden; voor spelling en stellen hebben de auteurs heldere en bruikbare leer- en hulpmiddelen uitgewerkt, duidelijke gefaseerde overzichten van doelstellingen. Hiermee bewijzen zij de opvangscholen een dienst. Een helder kader vinden we ook in de overzichten van de streefdoelen voor mondelinge taalvaardigheden, voor lezen, voor woordenschat en voor grammatica.

Alle doelstellingen zijn ondergebracht in *leerstoftrajecten*, leerstofblokken voor bepaalde perioden die zijn afgestemd op verschillen in de beginsituatie van de leerlingen. De taal-didactische uitgangspunten (zoals bijvoorbeeld 'mondeling gaat vooraf aan schriftelijk') en werkvormen (voorbeeld de *Total Physical Response*-aanpak), zowel algemeen als per deelgebied, zijn samenhangend en op de praktijk gericht beschreven. Bij deze beschrijving is kennelijk vooral gedacht aan eisen waaraan leer- en hulpmiddelen moeten voldoen en is er te weinig accent gelegd op taalgedrag, interventies en vaardigheden van de leraar. Maar toch, in zijn geheel een hoofdstuk waar leraren, opleiders en schoolbegeleiders veel aan zullen hebben.

Enkele kanttekeningen:

- Wanneer we per deeltaalvaardigheid kijken naar de einddoelen gaat het steeds om het verwerven van een zodanige taalvaardigheid 'dat leerlingen op een zinvolle manier kunnen deelnemen aan de dagelijkse onderwijssituaties in de reguliere groep'. We vragen ons af of het totaalleerplan hier niet te veel wil. Het lijkt erop dat een neveninstromer klaar-

gestoomd moet worden voor een vlekkeloze integratie in het reguliere basisonderwijs, waarbij dat basisonderwijs als een vaststaand gegeven beschouwd lijkt te worden. Ook het reguliere onderwijs echter zal zich moeten aanpassen en moeten afstemmen op neveninstromende leerlingen, of die nu veertig of zestig weken in een speciale opvangklas gezeten hebben.

- De keuze om vanaf het begin van de opvang te starten met lezen is moeilijk te rijmen met het didactische uitgangspunt (p. 36-37) dat mondelinge taal aan schriftelijke vooraf dient te gaan.
- De geformuleerde doelen wat betreft de AVI-beheersingsniveaus komen nogal irreëel over. Kunnen neveninstromende leerlingen AVI 2 bereiken na tien weken leesonderwijs, waar leerlingen in een reguliere groep 3 daar zeker 25 weken over mogen doen?

Uit de aanbevelingen aan het eind van het hoofdstuk kan de Projectgroep NT2 conclusies trekken. De vraag om een basisleergang voor de eerste opvang, compleet met doelstellingen, didactiek, leermiddelen en toetsen te (laten) ontwikkelen, lijkt me zeer op zijn plaats.

Rekenen en wiskunde

Waar blijkens observaties van een van de auteurs het huidige reken- en wiskunde-onderwijs in opvanggroepen vrijwel geheel wordt gevuld met het individueel maken van cijferopgaven, biedt dit hoofdstuk 'Rekenen en Wiskunde' veel vernieuwende inzichten. De auteurs stellen dat de gangbare invulling van het rekenonderwijs weinig zin heeft, omdat die onjuiste of omslachtige oplossingsprocedures voortdurend verder inslijpt. Veel kinderen blijven zich bijvoorbeeld vastklampen aan telstrategieën en lopen de kans telfouten te maken. De vraag is zelfs of zelfstandig rekenen vanuit rekendidactisch standpunt wel enig nut heeft. De huidige praktijk wordt hiermee terecht ter discussie gesteld. Interactief rekenonderwijs is waar de auteurs voor pleiten, waarbij enkele verworvenheden uit het realistisch reken-wiskundeonderwijs zijn ingebed, zoals werken met betekenisvolle contexten, benadrukken van het inzicht in

oplossingsstrategieën en veel aandacht voor de basisvaardigheden (getalinzicht, rekentaal).

De vraag die natuurlijk opkomt is óf en in hoeverre dit haalbaar is in het onderwijs aan neveninstromers. Deze vraag pakken de auteurs zelf ook op en wanneer zij hierop ingaan, bieden zij zeker een bemoedigend perspectief, weliswaar nog wat theoretisch getint. Eerste praktijkervaringen die vermeld worden, zijn inderdaad positief: leerlingen blijken geleidelijk aan meer inzichtelijke strategieën te gaan hanteren.

Vooraf omdat in het hoofdstuk 'Rekenen en wiskunde' nieuwe wegen worden ingeslagen, die vanzelfsprekend nog niet geheel geëxploreerd zijn, is dit gedeelte de moeite waard voor alle betrokkenen bij de opvang van neveninstromers.

Wereldoriëntatie

Bij het lezen van het hoofdstuk over wereldoriëntatie, dat overigens de inhoud van dit brede vakgebied heel helder ordent, komen twee gedachten op die ook naar voren komen bij de hoofdstukken over Nederlands als tweede taal en sociaal-emotionele ontwikkeling.

Het wereldoriëntatieonderwijs in de opvangperiode moet zodanig zijn dat leerlingen in principe daarna kunnen meedraaien in reguliere groepen (p. 81). Willen de schrijvers ook hier niet te veel? Is een dergelijke algemene doelstelling niet veel te hoog gegrepen? Is het ook niet van groot belang dat leraren van 'reguliere' groepen hun wereldoriëntatielessen zó aanpassen dat meertalige leerlingen er meer van kunnen profiteren?

Daarnaast missen we ook hier informatie over de manieren waarop leraren in een opvanggroep concreet kunnen bijdragen aan het bereiken van doelstellingen zoals 'kennisnemen van enkele levensbeschouwingen in hun groep', 'historische ontwikkelingen en personen kunnen plaatsen op een tijdbalk; en 'de ruimtelijke spreiding van klimaten in Europa kennen'. Het is zeer de vraag of de didactische suggesties die gegeven worden (onder andere aanschouwelijk maken, excursies, interactie in de groep, proefjes doen) toereikend zijn om doelstellingen als bovenstaande te realiseren. Zou het lukken om door enkel een videoband te laten zien, de

kinderen voldoende te informeren over de spreiding van klimaten? De didactische suggesties zijn mijns inziens aan de magere kant; de aanzet die gegeven wordt is prima, maar een en ander vraagt nog wel om meer uitgewerkte beschrijvingen van het didactisch handelen van de leraar.

Zeer zinnig zijn de suggesties om nieuwe leermiddelen voor wereldoriëntatie te ontwikkelen; programma's die nu voorhanden zijn, zijn nogal fragmentarisch. Een samenhangend programma voor de kennisgebieden met duidelijke leerlijnen, toetsen en geschikte inhoud vult een bestaand hiaat in het onderwijsaanbod in opvanggroepen.

Schrijfmotoriek

Kort en goed is het hoofdstuk over de schrijfmotoriek. In de opvangperiode doen zich vermoedelijk bij dit vak niet de grootste problemen voor, ook omdat de instructie grotendeels non-verbaal gegeven kan worden en de leerlingen veel handelend bezig zijn. De schrijvers wijzen wel op de mogelijk grote verschillen in beginsituatie. Er zijn leerlingen die analfabeet zijn (door een onderbroken schoolloopbaan bijvoorbeeld), die het Latijnse alfabet beheersen en er zijn er die in een ander alfabet schrijfonderwijs gehad hebben. De kernvaardigheden van het technisch schrijven worden duidelijk beschreven, zodat leraren kunnen bepalen welke oefeningen voor welke leerlingen nodig zijn. De didactische aanwijzingen zijn ook helder. Als een leerkracht bijvoorbeeld vaststelt dat een leerling nog voorbereidende oefeningen nodig heeft voor een vloeiende schrijfbeweging, volgen er suggesties voor schrijven in de lucht, met krijt op de speelplaats, met vingerverf, etcetera.

Het belang van deze publicatie

Meer dan taal alleen is een belangwekkende uitgave. Leraren die in opvangscholen voor neveninstromers werken, kunnen hun voordeel doen met dit totaalplan. Hun gangbare praktijk kunnen zij vergelijken met hetgeen beschreven is en dit kan leiden tot verbeteringen. Zoals gezegd biedt het ene hoofdstuk wat dit betreft meer perspectieven dan het andere.

Opleiders en schoolbegeleiders vinden veel bruikbare informatie: ideeën voor stage-opdrachten, heldere analyses van de huidige stand van zaken, beknopte en duidelijke overzichten van theoretische inzichten, kaders om gewenste situaties in beeld te brengen of om lerarengedrag te observeren.

De opdrachtgever, de Projectgroep NT2, lijkt vooral gediend met de beleidsaanbevelingen die in het laatste hoofdstuk bijeen zijn geplaatst: verbetering van de faciliteiten, aanvullingen op het aanbod van leermiddelen en realisering van scholingsmogelijkheden voor leraren. Er is nog veel werk aan de winkel.

RECENSIE

Henk Lammers: Leren lezen en schrijven door kijken en luisteren¹

M. Couzijn, *Observation of writing and reading activities. Effects on learning and transfer*. Dordrecht, Dorfix, 1995. Proefschrift Universiteit van Amsterdam. 281 blz. Te bestellen door f 25 over te maken op girorekening 2704152 van M. Couzijn, Amsterdam.

Sandra zit gespannen voor een monitor waarop te zien is hoe Bennie, met wie ze in 3 HAVO zit, al hardopdenkend een natuurkundeproefje uitvoert. Het proefje is niet echt spectaculair. Wie niet beter weet, ziet Bennie rommelen met verschillende flesjes, kurken, trechters, rietjes en wat water dat uiteindelijk via de juiste combinatie van een kurk, trechter en rietje in een flesje moet. Toch is Sandra's meer dan gewone belangstelling begrijpelijk. Zij heeft namelijk de handleiding voor het proefje geschreven en is erg benieuwd of Bennie alles wel snapt, want zo dadelijk moet ze de handleiding herschrijven.

Is dit nu het schrijfonderwijs van de toekomst? Als het aan Couzijn ligt, zullen oefeningen als deze in ieder geval regelmatig op het programma staan, want in zijn proefschrift betoogt hij dat ze tot betere resultaten leiden dan de meer traditionele schrijfoefeningen.

Dat het schrijfonderwijs voor verbetering vatbaar is, hoeft nauwelijks betoog. De meeste *Moer*-lezers zullen de problemen van dat onderwijs maar al te goed kennen. De stapels te corrigeren werk die maar niet kleiner willen worden. Het gepieker over de beoordeling. En natuurlijk de frustratie, het lijkt wel of ze het nooit leren. Kortom, tijdgebrek, beoordelingsproblemen en twijfels over het rendement van het onderwijs, zijn problemen